

**PRIMJENA SEZONSKOG CVIJEĆA I TRAJNICA NA
ZELENIM POVRŠINAMA GRADA MOSTARA**

**USE OF SEASON FLOWERS AND PERENNIALS ON GREEN AREAS
OF THE TOWN OF MOSTAR**

Katica Arar

SAŽETAK

U razdoblju Osmanske vladavine, koja je u Mostaru trajala preko 400 godina, javnih zelenih površina gotovo uopće nema. Glavni vid hortikulturnog djelovanja ovog vremena su kućni vrtovi poznati kao *cvjetne avlije* i predstavljaju svojevrsno uređenu, vrtno-arhitektonsku cjelinu, koja kao atrij čini sastavni dio kuće. Sezonsko cvijeće i trajnice u ovim vrtovima čine osnovu kompozicijskog rješenja, a rijetko drveće i grmlje, te obavezna penjačica, bira se među vrstama s lijepim cvjetovima i intenzivnim mirisom.

Austrougarska donosi jednu drugu značajku u razvoju vrtne umjetnosti na ovom području. Donose se prve odluke o podizanju javnih zelenih površina kojih do tada nije ni bilo u Mostaru. Ti parkovi su zasnovani u geometrijskom stilu s okruglim ribnjacima i rondelama u središtu parka, te geometrijski oblikovanim parterima i drvoredima. U ovom razdoblju dolazi do izgradnje prvih cvjetnjaka na javnim površinama u gradu.

Urbanistički program Mostara donesen je 1968. godine i daje globalnu ocjenu stanja i potreba za zelenim površinama grada. Na osnovi njega u gradu se podižu mnogi drvoredi duž ulica, uređuje zelenilo oko bolnica, škola, stambenih objekata, i sl. Uređenje parkova izvodi se prema projektima, ali ne uvijek potpuno. Uzrok površnom i nepotpunom uređenju gradskog zelenila bilo je brzo širenje grada, te gradnja novih gradskih četvrti koju nije pratilo cjelovito hortikulturno uređenje. Primjena sezonskog cvijeća i trajnica je

mного češća, ali kompozicijska rješenja cvjetnjaka i njihov smještaj nisu uvijek zadovoljavajući.

Današnji problemi cvjetnjaka u gradu su u potpunom isključenju stručnjaka hortikulture u njihovom planiranju, smještaju, te održava-nju. Kao rezultat toga su loši kompozicijski i koloristički cvjetnjaci smješteni na neodgovarajućim mjestima. Konačan rezultat je redovito nezadovoljavajući i suprotan od onoga što se želi postići jednim cvjetnjakom.

ABSTRACT

During the Turkish rule, which lasted in Mostar over 400 years, there was hardly any greenery at all. The important parts of landscape design were small gardens, known as flower yards, and they represent in a certain way arranged garden and architectural unit, which as an atrium makes a part of the house. Season flowers and perennials in these gardens are the basic composition and the rare trees and shrubs, and obligatory climbing plants chosen for nice flowers and intensive fragrance.

Austria brought changes in horticultural development here. Initial decisions on creating the first public green areas, that did not exist earlier, were made. Those parks are based on geometric style with round fish-ponds and tree-lined paths. At this time, there the first flower gardens were made in the town.

Town planning project from 1968 offers the global estimate of the situation and general needs in public green areas. On that basis, a lot of tree-lined streets, gardens around hospitals, schools and other buildings were made in town. The parks were built according to horticultural plans, but not always consistently. The town spread so quickly and this was the reason for incomplete landscape design. Seasonal and perennial flowers were often used but the composition of flower gardens and their position were not always satisfactory.

Preent problems of flower gardens in the town are completely in the hands of amateurs in horticulture, in their planning, positioning and care. As a result, there are bad compositional and colouristic flower gardens in unsuitable places. The final result is always unsatisfactory and contrary to what we want to achieve.

UVOD

Zelene površine Mostara, kao uostalom i svih urbanih aglomeracija, veoma su važna komponenta jer doprinose estetskoj vrijednosti date sredine kao i osiguranju povoljnih uvjeta života njegovih stanovnika.

Parkovi i vrtovi Mostara nerazdvojni su dio povijesti grada, a cvjetni motivi, kao njegovi sastavni dijelovi, česta su tema slikara, pjesnika, pisaca i drugih umjetnika. U razdoblju Osmanske vladavine, koja je u Mostaru trajala preko 400 godina, javnih zelenih površina gotovo uopće nema. Glavni vid hortikulturnog djelovanja ovog vremena su kućni vrtovi poznati kao *cvjetne avlije* i predstavljaju svojevrsno uređenu, vrtno-arhitektonsku cjelinu, koja kao atrij čini sastavni dio kuće. Sezonsko cvijeće i trajnice u ovim vrtovima čine osnovu kompozicijskog rješenja, a rijetko drveće i grmlje, te obavezna penjačica, bira se među onim vrstama s lijepim cvjetovima i intenzivnim mirisom.

Javne zelene površine u gradu Mostaru javljaju se tek dolaskom Austro-ugarske i izgradnjom prvog javnog parka 'Musala' krajem 19. stoljeća. U ovom razdoblju nastaju i mnogi drugi vrtovi oko značajnijih ustanova toga vremena, te poznata aleja platana na Rondou, koja je, iako znatno oštećena ratnim stradanjima, i danas jedan od najljepših gradskih drvoreda. Može se pretpostaviti da su ovo počeci pojave cvjetnjaka na javnim prostorima grada koncipirani u duhu eklekticizma po uzoru na cvjetnjake kakvi su se u to vrijeme gradili u Europi. Na ovakav zaključak navodi nas prije svega ime tvorca većine vrtova toga vremena – ing. Miloša Komadine. Od 1884. godine on je na dužnosti gradskog mjernika u Mostaru, u koji je, svojim radom na urbanizaciji grada i u građevinarstvu, unio dah zapadne civilizacije. Inače, značajnija istraživanja vrtova ovog razdoblja nisu rađena, pa su dostupni podaci veoma šturi i nedovoljni za bilo kakav ozbiljniji zaključak o njihovom izgledu, a time i o izgledu samih cvjetnjaka u njima.

S obzirom da sezonsko cvijeće i trajnice imaju značajnu ulogu u Mostarskim vrtovima (bezuovjetno mnogo veću u privatnim nego u javnim zelenim površinama), ipak ono po čemu je Mostar poznat svakako su njegove bašče i behar u proljeće. Razvojem grada i njegovom urbanizacijom znatno su se smanjile ove zelene površine, karakteristične za grad Mostar, bez adekvatne izgradnje novih zelenih prostora. Preostale bašče danas, uglavnom su

Katica Arar: Primjena sezonskog cvijeća i trajnica na zelenim površinama grada Mostara

zapuštene i u fazi su ozbiljne degradacije. Trebat će mnogo truda, volje i pomoći da se ovo gradsko zelenilo stavi pod zaštitu od daljnjeg propadanja, kao i da se izvrši njegova restauracija.

Avlija

Bašta

Katica Arar: Primjena sezonskog cvijeća i trajnica na zelenim površinama grada Mostara

Moderni cvjetnjak

Vrt iz razdoblja Austrougarske

S druge strane, povoljni klimatski uvjeti i položaj Mostara osiguravaju relativno jednostavan uzgoj sezonskog cvijeća i trajnica, a time i njihovu čestu primjenu u parkovima i vrtovima. Boja u vrtnim prostorima grada prisutna je, također, i čestom primjenom cvatućeg grmlja i penjačica.

TRADICIONALNI CVJETNJACI MOSTARA

Još od početka stvaranja grada, prije pet stotina godina, nastaju prvi nasadi vezani isključivo uz stambene objekte. Te su sadnje bile individualne i po ugledu na istočnjački tip vrta, što je odraz civilizacijske pripadnosti i svjetonazora tog vremena. Kuću, a time i vrt karakterizira zatvorenost prema ulici visokim zidovima i otvorenost prema unutarnjem dvorištu – vrtu. Značajnu ulogu ovog vremena svakako imaju i utilitarni vrtovi uz Radobolju, koji u proljeće kada "probeharaju" plijene svojom ljepotom. Voda, koje ovdje ima dovoljno, svakako je doprinijela nastanku gradskog zelenila i obavezno je zastupljena u svakoj avliji. Najčešće su to česme iz kojih se voda izlijeva u kameno korito.

Kao što vidimo, Turci su dolaskom u ove krajeve počeli gradnjom, dajući gradu osnovna orijentalno islamska obilježja i sadržaje.

Osmansko–turska stambena kuća Mostara prilagođava se mediteranskoj klimi grada, ali zadržava svoje prostorne i oblikovne osobitosti. Konceptom dominira unutarnje dvorište sa uvijek prisutnom vodom i zelenilom, što čini da su eksterijer i interijer neraskidivo povezani u jedinstvenu cjelinu. Kuća se sastoji od prizemlja, na kojem nema otvora prema ulici, i kata. Oblikovne karakteristike daju strukturu zida od lomljenog kamena i niska krovništa pod kamenim pločama. Kuća je locirana daleko od ulice i okrenuta unutarnjem dvorištu i bašči.

Obavezno dvorište ili visokim zidom ograđeni prostor ispred kuće sastavni je dio svake gradske kuće turskog doba u Mostaru. Dvorište se sastoji od ekonomskog dvorišta i cvjetne avlije. Cvjetna avlija je ustvari bila vrt. U njoj se odvija dio života ukućana za ljetnih mjeseci. Prema tome bila je dosta korištena i činila je čvrstu vezu s prirodom. Služila je i za dočekivanje i ispraćanje posjetilaca, tj. za prvi utisak dobrodošlice.

Nepisano pravilo bilo je da avlija mora biti tri puta veća po površini od tlocrta same kuće ili najmanje jednake veličine kao i površina koju je zapremala kuća. Ekonomsko dvorište redovito je bilo veće i prilagođeno profesiji i imučnosti domaćina, te u skladu s drugim prilikama.

Kuće ovog vremena u Mostaru grade se na obroncima uz rijeku Neretvu, a kasnije i Radobilju, poštujući načela osunčanosti i slobodnih vidika, prilagođavajući se konfiguraciji terena. Razumljivo je da se ovakvom položaju kuće morao prilagoditi i oblik vrta, raspored drveća, skupine grmlja i cvjetnih gredica. Drvo se nikada ne sadi u blizini kuće, da ne bi zatvaralo zanimljive vizure i da ne zasjenjuje prozore. Uz bočne zidove se nalazi 1-2 m široka gredica zasađena niskim ružama i trajnicama. Uz vanjski zid, gdje je ulazna kapija u dvorište, najčešće je zasađeno zimzeleno grmlje koje podnosi zasjenu. Avlija je redovito popločana kamenim pločama, ali još češće kamenim oblutcima iz Neretve. U sredini avlije, unutar samog popločenja nalaze se pravilno formirane okrugle gredice ili slobodno formirani međuprostori u popločenjima, u kojima se uglavnom sadi sezonsko cvijeće. Vrlo često se između oblutaka ili ploča sije portulak.

Nezaobilazni element cvjetnih avlija u Mostaru su odrine uz koje se sadila vinova loza, ruže penjačice tzv. "ruže grozde" i paviti.

Kao što sam spomenula u cvjetnoj avliji drveće nije zastupljeno u velikom broju, tek jedno ili dva drveta, ovisno o veličini avlije i insolaciji. Uglavnom su to voćne vrste (trešnja, višnja, marelica, badem, smokva, i sl.) ili neko stablo s lijepim cvjetovima i ugodnog mirisa.

Grmlje je bilo nešto zastupljenije, ali se i ono redovito bira između onih vrsta s dugotrajnom cvatnjom i ugodnim mirisom. Od cvatućih grmova najraširenije su bile ruže, *Rosa damascena* Mill. i *Rosa turbinata* Ait., jasmín, *Jasminum officinale* L., jorgovan, *Syringa vulgaris* L., šipak, *Punica granatum* var. *sativum* Maly, lovor, *Laurus nobilis* L., mirta, *Myrtus communis* L., oleander, *Nerium oleander* L. i vinka, *Vinca minor* L.

Trajnice i sezonsko cvijeće su bili najbrojniji u ovim vrtovima i sadili su se u cvjetnoj gredici koja se protezala duž bočnih zidova avlije, jer su ovi prostori bili najosunčaniji, kao i u središnjem dijelu. Za mnoge od njih sačuvani su i danas turski nazivi u narodu, pa zasigurno možemo reći da se te vrste već vrlo dugo uzgajaju u kućnim vrtovima Mostara. Ove vrste često su se uzgajale i u loncima i smještale u otvore u avlijskim zidovima.

Najčešće trajnice i sezonsko cvijeće koje se uzgajalo u avlijama je:

- *Althea rosea* L./Can.
- *Begonia albo picta* Bull.
- *Cheiranthus cheiri* L.
- *Chrysanthemum indicum* L.
- *Convallaria maialis* L.
- *Cosmos bipinatus* Cav.
- *Delphinium ajacis* L.
- *Dianthus caryophyllus* L.
- *Dicentra spectabilis* L.
- *Digitalis purpurea* L.
- *Impatiens balsamina* L.
- *Lychnis chalcedonica* L.
- *Matthiola incana* L.
- *Mirabilis jalapa* L.
- *Paeonia arborea* L.
- *Papaver somniferum* L.
- *Pelarginium zonale* L'Herit. Et Ait.
- *Phlox paniculata* L.
- *Rudbeckia laciniata* L.
- *Tagetes erecta* L.

Iz gore navedenog možemo zaključiti da je avlija u Mostaru pokrivena odrinom vinove loze koja pruža gustu hladovinu, a uz zidove je hortikulturni dio vrta s cvjetnim kompozicijama, ružičnjacima i vočkama smokve, šipka i murve. Danas je veoma mali broj takvih avlija u Mostaru, a njihovom nestanku svakako su doprinijele i ratne prilike, još nedavno u gradu na Neretvi. Proces obnove, koji je svakako najintenzivniji u starom dijelu grada, uz poštivanje izvorne arhitekture i ambijenta, daje mogućnosti restauracije izvorne cvjetne avlije kakva je nekada izgledala u ovom gradu.

Po dolasku Austrougarske s razvojem grada nestaju i brojni vrtovi i voćnjaci uz Radobolju, pa grad pomalo gubi na svojoj originalnosti dosadašnjih vrtova, ali kao ravnoteža javljaju se prvi planski uređeni parkovi oko javnih zgrada i industrijskih objekata. Započinju i radovi na izgradnji aleja koje postaju jedno od obilježja grada. Introdukciju drveća i grmlja, koju su započeli Turci, Austrougarska nastavlja u većem obimu.

Ali Austrougarska donosi jednu drugu značajku u razvoju vrtne umjetnosti na ovom području. Donose se prve odluke o podizanju javnih zelenih površina kojih do tada nije ni bilo u Mostaru. Prema malobrojnim istraživanjima, ti parkovi su zasnovani u geometrijskom stilu s okruglim ribnjacima i rondelama u središtu parka, te geometrijski oblikovanim parterima i drvoredima u obliku povučenih linija formiranih najčešće od autohtonog drveća.

Izgled cvjetnjaka ovog vremena je vjerojatno po uzoru na Europske cvjetnjake, ali to samo možemo pretpostavljati jer o njihovom izgledu nema mnogo podataka. Iako dolazi do izgradnje javnih zelenih površina, ipak veća primjena cvijeća i dalje je u privatnim vrtovima oko stambenih kuća.

U daljnjem razdoblju razvoja Mostara, također, se radilo na polju hortikulture, kako u samom gradu tako i izvan grada. Ali intenzitet ovih radova nije bio velik i ni izdaleka nije bio onako značajan kao za vrijeme Austrougarske.

SUVREMENI CVJETNJACI U GRADU

Nešto intenzivniji rad na podizanju gradskog zelenila počinje tek 1960. godine. Na mjestu gdje su nekada bile bašče i stare stambene zgrade podignut je 1967. godine najveći gradski park u površini od 2,5 ha. Od tada zelenilo, kao komunalni problem, dobiva ozbiljniji pristup, ali se nikada nisu izdvajala dovoljna sredstva za podizanje novih površina, kao i za održavanje postojećih.

Urbanistički program Mostara donesen je 1968. godine i daje globalnu ocjenu stanja i potreba na zelenim površinama grada. Na osnovi njega u gradu se podižu mnogi drvoredi duž ulica, uređuje zelenilo oko bolnica, škola, stambenih objekata, i sl. Uređenje parkova izvodi se prema projektima, ali ne uvijek potpuno. Uzrok površnom i nepotpunom uređenju gradskog zelenila bilo je brzo širenje grada, te gradnja novih gradskih četvrti koju nije pratilo cjelovito hortikulturno uređenje.

Kao rezultat toga u gradu je izgrađeno šest parkova na ukupnoj površini od 43 255 m². Ukupna površina cvjetnjaka u njima je 2 919 m² ili 7 %. Gledano s aspekta primjene sezonskog cvijeće i trajnica možemo primijetiti da je, na ovim površinama, mnogo češća primjena trajnica koje zauzimaju površinu od 2 011 m² ili 5 %, dok sezonsko cvijeće zauzima površinu od 908 m² ili 2 %.

Cvjetnjaci pokrivaju još jednu kategoriju zelenila u gradu, a to su trgovi, odnosno površine unutar i između prometnica. Ove se površine nalaze na deset

Katica Arar: Primjena sezonskog cvijeća i trajnica na zelenim površinama grada Mostara

lokaliteta i imaju ukupnu površinu 6 363 m², a površina cvjetnjaka na njima je 2 122 m² ili 33 %. Ovdje se sezonsko cvijeće koristi u većem obimu i na njega otpada 1 726 m² ili 27 %, dok na trajnice otpada 396 m² ili 6 % ukupne površine trgova.

Mostar - stari grad

Vrste koje se sade na ovim površinama grada su:

1. Trajnice

- *Lavandula spica* L.
- *Lavandula vera* L.
- *Rosmarinus officinalis* L.
- *Salvia officinalis* L.
- *Santolina chamaecyparissus* L.
- *Senecio cineraria* DC.

1. Sezonsko cvijeće

- *Ageratum mexicanum* Sims.
- *Bellis perennis* L.
- *Dianthus barbatus* L.
- *Myosotis alpestris* Schm.
- *Salvia spectabilis*
- *Silene vulgaris* (Mch.) Garcke
- *Tagetes erecta*
- *Viola tricolor* L.

Ukupan fond zelenih površina grada je 486 369 m², a ukupna površina cvjetnjaka u njima prije rata bila je 5 041 m². Ove zelene površine nisu dovoljne s obzirom na broj stanovnika Mostara i planirano je njihovo povećavanje, ali ratne prilike dovele su do njihove daljnje degradacije i smanjivanja. Do danas se nije uradilo ništa značajnije na njihovoj obnovi.

Primjena sezonskog cvijeća i trajnica na ovim površinama danas, uglavnom se svodi na sadnju na trgovima i to uglavnom sezonskog cvijeća. Nedostatak ovakve sadnje je u nemogućnosti odgovarajuće njege ovih površina tako da njihov konačan izgled ima suprotan učinak, odnosno djeluju dosta zapušteno i neuredno. Kompozicijska rješenja ovih cvjetnjaka su uglavnom neprimjerena, što je rezultat nestručnosti njihovih planera, a i osnovni koloristički učinci, kontrast i harmonija postižu se samo iznimno. Jedna od čestih grešaka je i primjena neodgovarajućih vrsta sezonskog cvijeća za cvjetnjake, kao i njihov smještaj uz najfrekventnije prometnice u gradu, što onemogućuje redovitu i pravilnu njegu biljaka. Često se sadi znatno manji broj biljaka po jedinici površine pa cvjetnjaci djeluju dosta 'siromašno'.

Stječe se dojam da se primjenom sezonskog cvijeća i izgradnjom cvjetnjaka na najfrekventnijim točkama u gradu, uz minimalna ulaganja želi prikriti opća nebriga oko gradskog zelenila.

ZAKLJUČAK

Mostar ima tradiciju izgradnje cvjetnjaka, a ona je najizraženija u vrtnim kompozicijama avlija i bašča, kao posebnih kategorija zelenila karakterističnih za grad Mostar. Boja i miris su bitne komponente ovih vrtova, a postižu se

primjenom sezonskog cvijeća i trajnica, ali i primjenom drveća, grmlja i penjačica s izražajnom cvatnjom. Sadašnji izgled ovih zelenih površina je uglavnom u lošem stanju. Prvenstveno su zapuštene i ne sadržavaju odgovarajuće biljne elemente karakteristične za njih.

Javne zelene površine grada također su devastirane i do sada se nije pristupilo njihovoj ozbiljnijoj i stručnoj obnovi. Primjena sezonskog cvijeća i izgradnja cvjetnjaka prepuštena je nestručnim osobama, rezultat čega su loša kompozicijska rješenja cvjetnjaka u gradu, kao i njihovom neadekvatnom održavanju.

Sve to rezultira jednom općenito lošom slikom izgleda i stanja gradskog zelenila u Mostaru.

Adresa autora – Autor's address:

Primljeno: 12. 4. 2003.

Katica Arar, dipl. ing.
Agronomski fakultet Sveučilišta u Mostaru